

Geen dyslexie maar wel hinder: leesproblemen bij hoogbegaafde kinderen

Twaalf jaar geleden verscheen in *gifted@248* ons eerste artikel over dyslexie bij hoogbegaafde kinderen. Toen was er nauwelijks wetenschappelijk onderzoek over beschikbaar. Dubbel-bijzonderheid was nog een vrij onbekend begrip en kennis over de combinatie hoogbegaafdheid en dyslexie kwam vooral uit anekdotische informatie en individuele ervaringen uit de praktijk. De afgelopen jaren zijn er verschillende onderzoeken uitgevoerd, waardoor we nu beter onderbouwd antwoord kunnen geven op vragen als 'kunnen hoogbegaafde kinderen met dyslexie hun woordleesproblemen compenseren?', 'lopen hoogbegaafde kinderen met milde leesproblemen onterecht een diagnose mis?' en 'hoe kunnen we hoogbegaafde kinderen met dyslexie of milde leesproblemen zo goed mogelijk ondersteunen?' In dit artikel geven we een overzicht van de belangrijkste bevindingen.

Dubbel-bijzonder of dubbel-uitzonderlijk

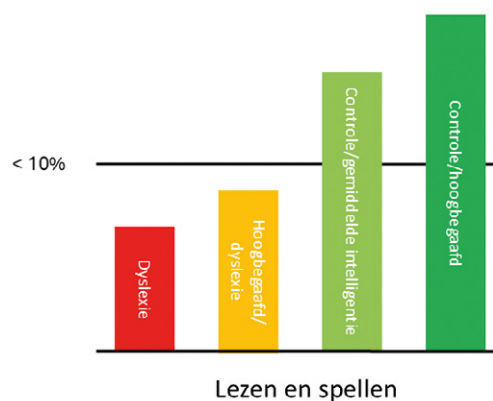
We spreken van 'dubbel-bijzonderheid' (*twice-exceptionality* in het Engels) wanneer een kind hoogbegaafd is en een leer-, ontwikkelings- en/of gedragsstoornis heeft. Voorbeelden van stoornissen zijn *attention deficit hyperactivity disorder* (ADHD), autismespectrumstoornis (ASS) en specifieke leerstoornissen zoals dyslexie. Een dergelijke definitie, voortkomend uit een meer medische kijk op gedrag en leren, is echter vrij smal en beperkt zich dus tot kinderen bij wie zowel hoogbegaafdheid als een stoornis is vastgesteld. We zouden het best wat breder mogen trekken dan alleen kinderen met een label of diagnose, zeker wanneer de aandacht meer verschuift in de richting van ervaren last of hinder. Ook kinderen met een groot verschil (discrepantie) tussen hun intelligentie en (leer)prestaties hebben eigen ondersteuningsbehoeften. We spreken dan ook liever van 'dubbel-uitzonderlijkheid'. Deze term geeft duidelijker weer dat een combinatie van extremen een uitdaging op zich kan vormen. Een belangrijk aspect aan dit uitgangspunt is dat ouders niet op zoek hoeven naar labels of diagnoses voor hun kind voordat er adequate hulp kan worden geboden. Er is meer ruimte voor variatie in gedrag en kenmerken. Het gebruik van de term 'dubbel-uitzonderlijk' heeft dus niet alleen een theoretische basis, maar ook een praktische. Daarom gebruiken wij vanaf hier deze term in dit artikel.

Signaleren is complex

In onderwijs en zorg neemt de bekendheid met dubbel-uitzonderlijkheid toe, maar in de praktijk kan het lastig zijn om dubbel-uitzonderlijkheid te signaleren en/of de onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van deze kinderen goed in kaart te brengen. Zo kan de hoogbegaafdheid óf het leer-, ontwikkelings- en/of gedragsprobleem niet als zodanig worden herkend, of kunnen beide aspecten niet worden gesignaleerd. Dit kan verschillende oorzaken hebben, zoals stereotiepe beelden of vooroordelen bij ouders en leerkrachten of maskerend gedrag bij kinderen. De basis ligt vaak in een gebrek aan kennis over hoogbegaafdheid, leer-, ontwikkelings- en/of gedragsproblemen of een specifieke combinatie daarvan. In dit artikel gaan we in op de combinatie tussen hoogbegaafdheid en dyslexie vs. milde leesproblemen. Hiermee hopen we de kans op vroege (h)erkenning van deze kinderen te vergroten en eerdere inzet van passende ondersteuning te bewerkstelligen, zodat ook deze kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen.

Kenmerken van hoogbegaafde kinderen met dyslexie

Uit onderzoek is gebleken dat (hoog)begaafde kinderen (hier met $IQ > 120$) met dyslexie zowel in het basis- als voortgezet onderwijs gemiddeld genomen iets beter presteren op verschillende maten voor woordlezen en woordspelling dan gemiddeld intelligente kinderen met dyslexie. Het gaat hier om variatie *binnen* de 10% laagst presterende kinderen. Maken we ook de vergelijking met controlegroepen van gemiddeld intelligente en hoogbegaafde kinderen zonder leerproblemen, dan ontstaat het volgende trappetjespatroon in groepsverschillen:

Hetzelfde patroon is zichtbaar in de onderliggende vaardigheden die bijdragen aan lees- en spellingvaardigheid. Dat zijn het fonemisch bewustzijn en de benoembaarheid, die in de context van dyslexie ook wel worden aangeduid als *risicofactoren*. Ook op deze risicofactoren presteerden hoogbegaafde kinderen met dyslexie gemiddeld genomen iets beter dan gemiddeld intelligente kinderen met dyslexie. Dat betekent dat de onderliggende vaardigheden van zowel kinderen met dyslexie als hoogbegaafde kinderen met dyslexie in lijn zijn met hun lees- en spellingvaardigheden. Met andere woorden, iets betere onderliggende vaardigheden dragen bij aan iets betere lees- en spellingvaardigheden.

Relatieve en absolute sterktes

Maar hoe zit het dan met de overduidelijke sterktes van hoogbegaafde kinderen, waarvan juist bij kinderen met dyslexie vaak wordt gezegd dat zij die kunnen gebruiken om te compenseren? Uit onderzoek blijkt dat hoogbegaafde kinderen in zowel het basis- als voortgezet onderwijs inderdaad duidelijke sterktes laten zien, zowel op gebieden die specifiek gerelateerd zijn aan geletterdheid (zoals woordenschat, grammatica, verbaal geheue-

gen) als gebieden die algemener zijn (zoals visueel-ruimtelijk geheugen). Dit zijn zowel relatieve sterktes ten opzichte van kinderen met dyslexie met een gemiddelde intelligentie (bijvoorbeeld gemiddelde scores of afwezigheid van een tekort) als absolute sterktes vergelijkbaar met hoogbegaafde kinderen zonder leerproblemen (ten minste bovengemiddelde scores). Echter, in de basisschoolleeftijd lijken deze sterktes los te staan van de zwaktes op risicofactoren voor dyslexie. Met andere woorden, er is geen bewijs dat hoogbegaafde kinderen met dyslexie hun sterktes konden inzetten om hun zwaktes op risicofactoren voor dyslexie te compenseren. De negatieve invloed van een fonologisch tekort op woordlezen los je dus niet zomaar op met een sterke woordenschat. In het voortgezet onderwijs werden daarentegen wel aanwijzingen gevonden dat sterktes, met name op het gebied van taal (woordenschat, grammatica, verbaal werkgeheugen), mogelijk gedeeltelijk bijdragen aan het verminderen van de ernst van lees- en spellingproblemen over tijd (hier *resolving dyslexia* genoemd). Het is nog niet duidelijk hoe deze potentiële 'beschermende factoren' inwerken op de leesontwikkeling. In het project Weerbaarheid in Lezen proberen we daar meer inzicht in te krijgen (zie <https://wil.sites.uu.nl/> voor meer informatie en mogelijkheden tot deelname).

Problemen van hoogbegaafde kinderen met dyslexie vallen minder snel op in de klas; door een combinatie van factoren (zie hierboven) lijken hun problemen al gauw minder ernstig dan bij gemiddeld intelligente kinderen. Daarom is het belangrijk om goed te screenen! Afname van bijvoorbeeld de Drie-Minuten-Toets geeft inzicht in de leesontwikkeling van *alle* kinderen in de klas. Door goed te monitoren kan er meteen hulp worden opgestart wanneer er een achterstand dreigt. Voor hoogbegaafde kinderen met dyslexie is passende ondersteuning voor lezen en/of spellen vaak goed te organiseren, zeker wanneer de dyslexie officieel is vastgesteld. Wat vaak ontbreekt is passende ondersteuning voor de hoogbegaafdheid, terwijl dat aspect van de 'dubbel-uitzonderlijkheid' niet ondergesneeuwd mag raken.

Kenmerken van hoogbegaafde kinderen met milde leesproblemen

Een andere groep kinderen die worstelt met (h)erkenning van hun moeilijkheden zijn hoogbegaafde kinderen met milde leesproblemen. Dit zijn hoogbegaafde kinderen die lezen en spellen op hooguit een gemiddeld niveau, wat relatief laag is in vergelijking met hun hoge intelligentie. Hoewel deze kinderen objectief gezien dus

geen zwakke lezers zijn, ervaren zij wel hinder als gevolg van het grote verschil tussen hun intelligentie en geletterdheidsniveau. Van deze groep kinderen wordt vaak gesteld dat zij eigenlijk dyslexie hebben, maar dit maskeren door hun leesniveau op te krikken met de sterktes die horen bij hun hoogbegaafdheid en daarmee onterecht een diagnose mislopen. Dit is niet het geval.

Uit onderzoek blijkt namelijk dat dyslexie zich bij hoogbegaafde kinderen op dezelfde manier manifesteert als bij kinderen die niet hoogbegaafd zijn. De mildere les- en spellingproblemen van hoogbegaafde 'discrepante lezers' worden verklaard door minder stapeling en minder ernstige tekorten in risicofactoren voor dyslexie; er zijn geen verschillen in sterktes die hun hogere lees- en spellingvaardigheid in vergelijking met hoogbegaafde kinderen met dyslexie zou kunnen verklaren. Er is daarom geen reden om de criteria voor een dyslexiediagnose aan te passen voor hoogbegaafde kinderen. Hoogbegaafde kinderen met milde leesproblemen kunnen echter wel degelijk hinder ondervinden van het grote verschil tussen hun hoge intelligentie en hun lagere leesvaardigheid dan verwacht. Het is daarom belangrijk om te bekijken wat deze kinderen nodig hebben om te voorkomen dat een discrepantie leidt tot een hoge mate van frustratie en hinder.

Recent hebben wij aanvullend onderzoek gedaan naar de kenmerken van deze doelgroep. We vergeleken 50 hoogbegaafde kinderen met relatieve/milde leesproblemen met 30 hoogbegaafde kinderen zonder leesproblemen en keken specifiek naar tekorten en sterktes op risicofactoren voor dyslexie (fonemisch bewustzijn, benoemsnelheid en verbaal geheugen). Uit de resultaten bleek dat hoogbegaafde kinderen met en zonder milde leesproblemen nauwelijks verschilden op het gebied van tekorten op deze factoren. Hoogbegaafde kinderen met milde leesproblemen hadden niet meer tekorten dan hoogbegaafde kinderen zonder milde leesproblemen. Bij het vergelijken van de twee groepen op het gebied van sterktes bleek echter dat er wel een verschil was tussen deze twee groepen. De groep hoogbegaafde kinderen met een goede leesvaardigheid liet meer sterktes en meer combinaties van sterktes zien in het fonemisch bewustzijn, de benoemsnelheid en het verbale geheugen dan de groep met milde leesproblemen. Voor beide groepen kinderen geldt dus dat hun leesniveau in overeenstemming is met het niveau van hun onderliggende vaardigheden. Daarnaast bevestigen de bevindingen dat hoogbegaafde kinderen met milde leesproblemen doorgaans minder/geen tekorten laten zien op onderliggende vaardigheden voor geletterdheid, terwijl die vaak wel zichtbaar zijn bij hoogbegaafde kinderen met dyslexie. Met andere woorden, het continuüm van geletterdheid en onder-

liggende vaardigheden blijkt ook te gelden voor kinderen met een hoge intelligentie.

Verschuiving van de hulpvraag

Het feit dat hoogbegaafde kinderen met milde leesproblemen geen hardnekkige en ernstige woordleesproblemen laten zien en daarnaast nauwelijks tekorten vertonen op het gebied van fonemisch bewustzijn, benoemsnelheid en verbaal geheugen, laat zien dat zij (terecht) niet in aanmerking komen voor een classificerende diagnose. Bovendien is het onwaarschijnlijk dat deze kinderen baat hebben bij specifieke interventies/behandeling gericht op dyslexie. Dit neemt echter niet weg dat deze kinderen wel recht zouden moeten hebben op passende ondersteuning, zodat hinder als gevolg van een discrepantie beperkt of voorkomen kan worden. In deze gevallen is er handelingsgerichte diagnostiek nodig om te komen tot een concrete aanpak die aansluit bij de specifieke onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van het kind. De hulpvraag voor hoogbegaafde kinderen met milde leesproblemen verschuift dan automatisch van het stellen van een diagnose (wat niet langer relevant is wanneer kinderen niet aan de criteria voor dyslexie voldoen) naar de mate van ervaren last/hinder en het beperken van de gevolgen hiervan.

Handelingsgericht werken (HGW) is een werkwijze waarbij leerkrachten, intern begeleiders/kwaliteitscoördinatoren, schoolleiders en andere deskundigen in en om de school handelen volgens zeven uitgangspunten:

1. HGW is doelgericht.
2. Het gaat om wisselwerking en afstemming.
3. Onderwijsbehoeften van leerlingen staan centraal.
4. Leerkrachten maken het verschil, ouders doen er evenzeer toe.
5. Positieve aspecten van leerlingen, leerkrachten en ouders zijn van groot belang.
6. Betrokkenen werken constructief samen.
7. De werkwijze is systematisch en transparant.

Deze uitgangspunten hangen met elkaar samen en versterken elkaar en bieden een 'ideale werkwijze'. Handelingsgericht werken is succesvol geïmplementeerd als alle zeven uitgangspunten dagelijks tot hun recht komen en zichtbaar zijn in het onderwijs en de leerlingbegeleiding. Het vraagt niet alleen om gedegen kennis en uiteenlopende vaardigheden, het vereist ook een bepaalde basishouding. Dit betekent een omslag in houding, zoals:

Van de 'schuld' bij de leerling en ouders leggen à als professional in de spiegel kijken:

Auteursbeschrijvingen

Sietske van Viersen is universitair docent en onderzoeker bij de afdeling Pedagogiek in Diverse Samenlevingen aan de Universiteit Utrecht. Haar

onderzoek richt zich op de ontwikkeling van basisvaardigheden (lezen/rekenen) en onderwijsleerproblemen, in het bijzonder leesproblemen/dyslexie, de combinatie met hoogbegaafdheid, en de rol van beschermende factoren en compensatiemechanismen.

Kim Lijbers is onderzoeker en coördinator bij onderwijs-onderzoekswerkplaats POINT en leerkracht bij ATO-scholenkring. In haar onderzoek richt Kim zich op (hoog)

begaafdheid, lezen en dyslexie.

Arjan van Tilborg is werkzaam als onderwijskundig adviseur en trainer bij Onderwijsadvies en Training aan de Universiteit Utrecht. Daarnaast is hij werkzaam als docent bij de

opleiding Onderwijswetenschappen en de ALPO, de universitaire lerarenopleiding primair onderwijs.

Anouke Bakx is lector Goed leraarschap, goed leiderschap bij Fontys HKE en bijzonder hoogleraar Hoogbegaafdheid, Transities en Maatschappelijke Impact aan Tilburg University.

Ze richt zich op docentprofessionalisering voor passend onderwijs voor (hoog)begaafde leerlingen. Anouke is initiatiefnemer van de POINT-werkplaatsen en medeoprichter van het wetenschappelijk expertisecentrum Radboud Talent in Ontwikkeling (RATiO) en tevens bestuurslid bij het National Talent Centre of the Netherlands.

wat kan ik doen zodat het de leerling en zijn ouders wél lukt om ..?

Van probleemgericht praten à oplossingsgericht handelen.

Deze aanpak kan helpen om hoogbegaafde leerlingen met milde leesproblemen passend te ondersteunen.

Bronnen

- Appels, S., van Viersen, S., van Erp, S., Hornstra, L., & de Bree, E. (2024). A scoping review on word-reading resilience in literacy: Evaluating empirical evidence for protective factors. *Learning and Instruction*, 93, 101969. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2024.101969>
- Bakx, A. (2024). *De pedagogisch sensitieve leraar: Optimale ontwikkeling en welbevinden van leerlingen*. Uitgeverij Coutinho.
- Lijbers, K.M., van Viersen, S., van Tilborg, A.J., & Bakx, A. (2025). Cognitive profiles of gifted discrepant readers in primary education. *Gifted Child Quarterly*, 00169862251328021. <https://doi.org/10.1177/00169862251328021>
- Lopez, S.J., & Louis, M.C. (2009). The principles of strengths-based education. *Journal of College and Character*, 10(4), 1–8. <https://doi.org/10.2202/1940-1639.1041>
- Pameijer, N. (2017). *Handelingsgericht werken. Samen werken aan schoolsucces*. Acco.
- Pameijer, N. & van Beukering, T. (2014). *Handelingsgerichte diagnostiek in het onderwijs. Een praktijkmodel voor diagnostiek en advisering*. Acco.
- Pennington, B.F., Santerre-Lemmon, L., Rosenberg, J., MacDonald, B., Boada, R., Friend, A., Leopold, D.R., Samuelsson, S., Byrne, B., Willcutt, E.G., & Olson, R.K. (2012). Individual prediction of dyslexia by single versus multiple deficit models. *Journal of Abnormal Psychology*, 121(1), 212–224.
- van Viersen, S., de Bree, E.H., Kalee, L., Kroesbergen, E.H., & de Jong, P.F. (2017). Foreign language reading and spelling in gifted children with dyslexia in secondary education. *Reading and Writing*, 30, 1173–1192. <https://doi.org/10.1007/s11145-016-9717-x>
- van Viersen, S., de Bree, E.H., Kroesbergen, E.H., Slot, E.M., & de Jong, P.F. (2015). Risk and protective factors in gifted children with dyslexia. *Annals of Dyslexia*, 65(3), 178–198. <https://doi.org/10.1007/s11881-015-0106-y>
- van Viersen, S., de Bree, E.H., Zee, M., Maassen, B., van der Leij, A., & de Jong, P.F. (2018). Pathways into literacy: The role of early oral language abilities and family risk for dyslexia. *Psychological Science*, 29(3), 418–428. <https://doi.org/10.1177/0956797617736886>
- van Viersen, S., de Bree, E., Wijnekus, M., van den Boer, M., & de Jong, P.F. (2018). *Richtlijn Lees- en Spellingproblemen in combinatie met Hoogbegaafdheid*. SDN. <https://www.stichtingdyslexienederland.nl/images/publicaties/Richtlijn-diagnostiek-dyslexie-en-hoogbegaafdheid-DEFINITIEF.pdf>
- van Viersen, S., Kroesbergen, E.H., Slot, E.M., & de Bree, E.H. (2016). High reading skills mask dyslexia in gifted children. *Journal of Learning Disabilities*, 49(2), 189–199. <https://doi.org/10.1177/0022219414538517>

Strength-based approach

Wanneer er specifiek wordt gekeken naar de onderwijsbehoeften van hoogbegaafde kinderen met milde leesproblemen, is het eerst belangrijk om goed te zicht te krijgen op het geletterdheidsprofiel van deze kinderen. Specifieke of meer uitgesproken zwaktes (die nog steeds niet passen bij dyslexie) komen misschien weinig voor, maar moeten wel worden uitgesloten. Verder is het vooral belangrijk om te blijven oefenen met lezen en spellen en hiervoor geen compenserende middelen in te zetten die oefentijd vervangen. Deze kinderen hebben immers geen dyslexie, en daarmee geen recht op speciale voorzieningen voor bijvoorbeeld toetsen. Om te zorgen dat deze kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen ligt de focus in het lezen op het ontwikkelen van vloeïendheid en bereiken van begrip op een niveau dat ze in staat stelt om ook bezig te zijn met hun talenten. Als er daarbij moet worden opgeschaald in ondersteuningsniveau, raden we aan om dat te doen.

Daarnaast kan de focus ook liggen op het (verder) ontwikkelen en leren inzetten van sterktes. We weten nog weinig over specifieke sterktes die een positieve invloed kunnen hebben op technisch lezen en spellen, maar wanneer het gaat om hogere orde vaardigheden die breder inzetbaar zijn, liggen daar wel kansen voor hoogbegaafde kinderen. Deze focus sluit aan bij de *strength-based approach*, waarin de nadruk ligt op de kwaliteiten en talenten van kinderen. Deze positieve benadering maakt dat kinderen zich competentier voelen en geeft hoogbegaafde kinderen met leesproblemen of dyslexie ook meteen de kans om met hun wisselende profiel om te gaan. Kortom, passende begeleiding, met aandacht voor zowel de sterke als zwakke(re) kanten is essentieel voor het beperken van last of hinder, ook bij hoogbegaafde kinderen.

Meer informatie over diagnostiek en behandeling van lees- en spellingproblemen en dyslexie bij hoogbegaafden is te vinden in de richtlijn van Stichting Dyslexie Nederland (SDN). ●